

Roll No.

Total No. of Questions : 19

Total No. of Printed Pages : 8

R-206

High School, Examination - 2017

संस्कृत (सामान्य)

SANSKRIT (General)

Time : 3 Hours]

[Maximum Marks : 100

- निर्देश: - (i) सर्वे प्रश्नाः अनिवार्याः सन्ति ।
(ii) प्रश्नानां सम्मुखे अङ्काः प्रदत्ताः ।

1 उचितविकल्पं चित्वा लिखत -

1×5=5

(क) 'महेन्द्रः' इत्यस्मिन् पदे सन्धिः अस्ति -

(अ) दीर्घ सन्धिः	(ब) गुण सन्धिः
(स) वृद्धि सन्धिः	(द) अयादि सन्धिः

(ख) 'निस् + छलः' इत्यस्य सन्धिः अस्ति -

(अ) निस्छलः	(ब) निशछलः
(स) निषछलः	(द) निश्छलः

(ग) 'विसर्ग सन्धेः' उदाहरणमस्ति -

(अ) षडाननः	(ब) तच्छीलः
(स) प्रत्येकः	(द) मनोरथः

(घ) 'जगदीशः' इत्यस्य पदस्य सन्धिविच्छेदः अस्ति -

(अ) जगत् + ईशः	(ब) जग + दीशः
(स) जगत + ईशः	(द) जग + ईशः

(ङ) अधोलिखितेषु अव्ययम् अस्ति -

(अ) कथा	(ब) करोति
(स) रूपं	(द) कदा

2 उचितविकल्पं चित्वा लिखत -

1×5=5

(क) द्विगुः समासस्य उदाहरणम् अस्ति -

(अ) उपगङ्गम् (ब) त्रिभुवनम्

(स) प्रतिदिनम् (द) दशाननः

(ख) 'चौरभयम्' इत्यस्मिन् पदे समासः अस्ति -

(अ) द्वितीया तत्पुरुषः (ब) चतुर्थी तत्पुरुषः

(स) सप्तमी तत्पुरुषः (द) पञ्चमी तत्पुरुषः

(ग) 'परोपकारः' इति पदस्य समासविग्रहः भवति -

(अ) परोपस्य कारः (ब) परेषाम् उपकारः

(स) परेण उपकारः (द) परम् उपकारः

(घ) 'निर्धनः' इत्यस्मिन् पदे उपसर्गः अस्ति -

(अ) निस् (ब) निर्

(स) नि (द) निध

(ङ) अधोलिखितेषु उपसर्गः अस्ति -

(अ) अस् (ब) इव

(स) अद्य (द) सम्

3 उचितविकल्पं चित्वा लिखत -

1×5=5

(क) 'नेष्यामः' इत्यस्मिन् पदे धातुः अस्ति -

(अ) नेष्य (ब) नेस्

(स) नेष् (द) नी

(ख) 'वर्धताम्' इत्यस्मिन् पदे पुरुषः अस्ति -

(अ) प्रथमपुरुषः (ब) मध्यमपुरुषः

(स) तृतीयपुरुषः (द) महापुरुषः

- (ग) 'द्रक्ष्यन्ति' इत्यस्मिन् पदे लकारः अस्ति -
 (अ) लट् लकारः (ब) लोट् लकारः
 (स) लङ् लकारः (द) लृट् लकारः
- (घ) 'भवेयुः' इत्यस्मिन् पदे वचनम् अस्ति -
 (अ) एकवचनम् (ब) द्विवचनम्
 (स) बहुवचनम्
- (ङ) 'अहम् अपि आपणं गच्छामि' अस्मिन् वाक्ये अव्ययम् अस्ति -
 (अ) अहम् (ब) अपि
 (स) आपणं (द) गच्छामि

4 उचितविकल्पं चित्वा लिखत -

1×5=5

- (क) 'गुणवान्' इत्यस्मिन् पदे प्रत्ययः अस्ति -
 (अ) क्तवतु (ब) ल्यप्
 (स) क्तिन् (द) मतुप्
- (ख) 'सेवमानः' इत्यस्मिन् पदे प्रत्ययः अस्ति -
 (अ) तुमुन् (ब) क्त्वा
 (स) शानच् (द) शतृ
- (ग) 'बालिका' इत्यस्मिन् पदे प्रत्ययः अस्ति -
 (अ) आप् (ब) जाप्
 (स) ज्ञाप् (द) टाप्
- (घ) 'शतृ' प्रत्ययस्य उदाहरणम् अस्ति -
 (अ) गतवती (ब) जेतुम्
 (स) हसन् (द) गुणिन्
- (ङ) किल मनुष्याणां देवतानां च दैवतम् ।
 (अ) माता (ब) पिता
 (स) देवता (द) मनुष्यः

5 प्रदत्तैः शब्दैः रिक्त-स्थानपूर्तिं कुरुत -

1×5=5

(मूर्खत्वम्, पितृसमः, यशः, भूतानि, कदापि)

(क) महर्षिः शरीरेण अमरः अस्ति ।

(ख) दानेन वशी भवन्ति ।

(ग) ज्येष्ठो भ्राता ।

(घ) स्वकर्मणि प्रवर्तितुं नैव खिद्यते ।

(ङ) पठतो नास्ति ।

6 अधोलिखितेषु प्रश्नेषु त्रयाणां प्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतभाषायाम् एकवाक्येन लिखत -

6

(क) विदिशामध्ये किं नाम स्मारको वर्तते ?

(ख) रथकारः पर्वतदेशे किमर्थं गतः ?

(ग) कस्य अभिनिष्क्रमणसंस्कारः अस्ति ?

(घ) शिष्यान् कथं परीक्षेत् ?

(ङ) दयानन्दः केषां प्रचारमकरोत् ?

7 अधोलिखितेषु द्वयोः शब्दयोः शब्द-रूपाणि त्रिषु वचनेषु लिखत -

2

(क) कवि - द्वितीयाविभक्तिः

(ख) साधु - चतुर्थीविभक्तिः

(ग) राम - तृतीयाविभक्तिः

8 “त्वया” अथवा “तासाम्” इति पदस्य विभक्तिं वचनं च लिखत ।

2

(अ) सूर्यवंशस्य राजा सगरः आसीत् । सः एकदा अश्वमेधयागं कृतवान् । यागस्य अन्ते यागस्य अश्वः यत्र तत्र सञ्चारं कृतवान् । अश्वमेधं कृत्वा सगरः स्वयम् इन्द्रः भविष्यति इति देवेन्द्रस्य असूया आसीत् । तस्मात् सः यागस्य विघ्नं कर्तुं मार्गं चिन्तितवान् । ततः अश्वं गृहीत्वा पाताललोके कपिलमुनेः पुरतः स्थापितवान् । तदा मुनिः तपः कुर्वन् ध्याने आसीत् । अतः सः किमपि न ज्ञातवान् ।

- (i) सूर्यवंशस्य राजा कः आसीत् ?
- (ii) सः एकदा किं कृतवान् ?
- (iii) यागस्य अश्वः कुत्र सञ्चारं कृतवान् ?
- (iv) कः यागस्य विघ्नं कर्तुं मार्गं चिन्तितवान् ?
- (v) इन्द्रः अश्वं गृहीत्वा पाताललोके कस्य पुरतः स्थापितवान् ?

(ब) वरुणदेवः वृष्टिं वर्षति । सूर्यदेवः प्रकाशं प्रयच्छति । भूमाता वृक्षस्य आधारभूता अस्ति । वायुः अनिलं ददाति । ते सर्वे वृक्षं पालयन्ति पोषयन्ति रक्षन्ति च । ते न कदापि “मम अधिकारः वर्तते” इति अवदन् । ते सर्वे परोपकारिणः । परं यूयं सर्वे परोपकारिणः वृक्षस्य साहाय्यं स्वीकृत्य तमेव नाशयितुं कृतसङ्कल्पा यूयं स्वाश्रयमेव नाशयथ । अस्मिन् वृक्षे छिन्ने सति यूयं कुत्र गच्छथ ?

- (i) कः वृष्टिं वर्षति ?
- (ii) सूर्यदेवः किं प्रयच्छति ?
- (iii) का वृक्षस्य आधारभूता अस्ति ?
- (iv) कः अनिलं ददाति ?
- (v) के परोपकारिणः ?

(स) “सरलसंस्कृतमेव भारतराष्ट्रस्य राष्ट्रभाषा भवेत्।” अयमेव भावः श्रीमातुः कथनेऽपि दृश्यते । सा “संस्कृतमेवराष्ट्रभाषाभवितुम् अर्हति” इत्युक्तवती । अन्येऽपि प्रसिद्धाः नायकाः संस्कृतस्य प्रशंसां कृतवन्तः महनीयतां च स्वीकृतवन्तः । यथा प्रथमः राष्ट्रपतिः डॉ. राजेन्द्रप्रसादः कथितवान् यत् “संस्कृतसाहित्यं न केवलं भारतस्य कृते अपितु मानवजातेः कृते अमूल्यधनम् अस्ति” ।

- (i) सरल संस्कृतमेव भारतराष्ट्रस्य किं भवेत् ?
- (ii) प्रसिद्धा नायकाः कस्य प्रशंसां कृतवन्तः ?
- (iii) भारतस्य प्रथमराष्ट्रपतिः कः आसीत् ?
- (iv) संस्कृतसाहित्यं मानवजातेः कृते किं अस्ति ?
- (v) ‘कथितवान्’ इत्यस्य पदस्य प्रकृतिप्रत्ययञ्च पृथक् कुरुत ।

10 अधोलिखितेषु पद्यांशेषु पद्यांशद्वयस्य प्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतभाषायां लिखत -

5×2=10

(अ) ॐ यज्जाग्रतो दूरमुदैति दैवं तदु सुप्तस्य तथैवैति ।

दूरङ्गमं ज्योतिषां ज्योतिरेकं तन्मे मनः शिवसङ्कल्पमस्तु ॥

- (i) कस्य मनः दूरम् उदैति ?
 - (ii) कः दूरङ्गमम् अस्ति ?
 - (iii) ज्योतिषाम् एकं ज्योतिः कः ?
 - (iv) मे मनः किमस्तु ?
 - (v) 'शिवः' इति शब्दस्य विलोमशब्दं लिखत ।
- (ब) मत्ता गजेन्द्रा मुदिता गवेन्द्रा, वनेषु विक्रान्ततराः मृगेन्द्राः ।
रम्या नगेन्द्रा निभृता नरेन्द्राः, प्रकीडितो वारिधरैः सुरेन्द्रः ॥
- (i) गजेन्द्राः किं अभवन् ?
 - (ii) सुरेन्द्रः कैः सह प्रकीडितः ?
 - (iii) वर्षाकाले मृगेन्द्राः कीदृशाः भवन्ति ?
 - (iv) गवेन्द्राः कीदृशाः भवन्ति ?
 - (v) 'वनेषु' इत्यस्य पदस्य विभक्तिं वचनं च लिखत ।
- (स) सत्येन धार्यते पृथ्वी सत्येन तपते रविः ।
सत्येन वातिवायुश्च सर्वं सत्ये प्रतिष्ठितम् ॥
- (i) रविः केन तपते ?
 - (ii) पृथ्वी केन धार्यते ?
 - (iii) वायुः केन वाति ?
 - (iv) सर्वं कस्मिन् प्रतिष्ठितम् ?
 - (v) 'धार्यते' इति पदे का धातुः अस्ति ?

11 युग्ममेलनं कुरुत -

4

'अ'

'आ'

(i) नानृतम्	(क) कर्त्तव्यः
(ii) जनः स्वकर्मण्यैव	(ख) गुरुदक्षिणार्थी
(iii) समयस्य सदुपयोगः	(ग) रतस्तिष्ठति
(iv) कौत्सः	(घ) ब्रूयात्
	(ङ) दानी

12 शुद्धवाक्यानां समक्षम् “आम्” अशुद्धवाक्यानां समक्षं “न” इति लिखत -

4

- (क) रघुः वरतन्तुशिष्यः आसीत् ।
- (ख) चञ्चलं मनः न अनुभ्रामयेत् ।
- (ग) कात्यायनी सीतायै ज्ञानं दत्तवती ।
- (घ) महाभारतं लक्षैकपद्यात्मकं महाकाव्यम् अस्ति ।

3 अधोलिखितेषु प्रश्नेषु चतुर्णां प्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतभाषायाम् एकपदेन लिखत -

1×4=4

- (i) कस्मिन् प्रवर्तितुं कदापि न खिद्यते ?
- (ii) छत्रसालस्य पितुः नाम किम् ?
- (iii) भारतीयसमाजे का सदैव पूज्या अस्ति ?
- (iv) अन्येषां वस्तूनाम् अपेक्षया अधिकः महत्त्वपूर्णः कः ?
- (v) सर्वोत्तमं भूषणं किम् अस्ति ?
- (vi) पुरुषादः कः आसीत् ?

14 प्रश्नपत्रे समागतान् श्लोकान् विहाय स्वपाठ्यपुस्तकस्य सुभाषितद्वयं लिखत ।

4

15 स्वप्राचार्यस्य कृते अवकाशार्थम् एकं प्रार्थनापत्रं संस्कृते लिखत ।

4

अथवा

स्वभ्रातुः जन्मदिनोत्सवस्य कृते स्वमित्राय आमन्त्रणपत्रम् संस्कृते लिखत ।

6 अधोलिखितेषु “पञ्च” अशुद्धकारकवाक्यानां शुद्धिः करणीया -

5

- (i) रामः सर्पं बिभेति ।
- (ii) सीता रामस्य सह वनं गता ।
- (iii) रामः विद्यालयम् गच्छामि ।
- (iv) गुरुं नमः ।
- (v) नृपः विप्रम् धनं ददाति ।
- (vi) मम दुग्धं रोचते ।

17 अधोलिखितवाक्यानां कथानुसारेण क्रम-संयोजनं कुरुत -

5

- (क) ततः वासुदेवः रामनाथपुरं प्राप्य रामदेवस्य गृहम् अगच्छत् ।
- (ख) गङ्गातीरे मार्कण्डेयः नाम कश्चन मुनिः वसति स्म ।
- (ग) शिष्यः अनन्तरदिने एव रामनाथपुरं प्रति प्रस्थितवान् ।
- (घ) वासुदेवः तस्य प्रिय शिष्यः आसीत् ।
- (ङ) किञ्चिदग्रे गतः वासुदेवः कञ्चित् देवालयम् अपश्यत् ।

18 अधोलिखितम् अपठितं गद्यांशं सम्यक् पठित्वा प्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतभाषायाम् लिखत -

5

सतां सज्जनानां, सङ्गतिः सम्पर्कः, संसर्गो वा सत्सङ्गतिः इति कथ्यते । वस्तुतः सत्सङ्गात् एव मानवः समुन्नतो भवति । सज्जनानां संसर्गेण जनः सज्जनः भवति, दुर्जनानां संसर्गेण च दुर्जनः भवति । स्थाने एवोक्तं - “संसर्गजा दोषगुणा भवन्ति” इति । अतः स्वसमुन्नतिं इच्छता जनेन सर्वदा सतामेव सङ्गतिर्विधेया ।

- (1) अस्य गद्यांशस्य शीर्षकं लिखत ।
- (2) केन जनः सज्जनः भवति ?
- (3) स्वसमुन्नतिम् इच्छता जनेन किं करणीयः ?
- (4) गद्यांशस्यास्य सारं लिखत ।
- (5) दुर्जनः शब्दस्य विलोम शब्दं लिखत ।

19 अधोलिखितेषु एकं विषयं स्वीकृत्य शतशब्देषु संस्कृतभाषायाम् निबन्धं लिखत -

10

- (i) अनुशासनम् ।
- (ii) मम दिनचर्या ।
- (iii) अस्माकं देशः ।
- (iv) संस्कृतभाषायाः महत्त्वम् ।

